

MONITORING VEILIGHEIDSBELEVING LEERLINGEN IN HET (V)SO, SBO EN PRO

Een veilige omgeving is een voorwaarde voor leerlingen om te kunnen leren en zich te kunnen ontwikkelen. De wet Veiligheid op school verplicht scholen om te zorgen voor de sociale veiligheid van alle leerlingen. Een van de onderdelen van deze wet is dat scholen de veiligheidsbeleving van hun leerlingen moeten monitoren. De Inspectie van het Onderwijs ziet vanaf schooljaar 2016-2017 toe op uitvoering van de monitor. Vanaf schooljaar 2016-2017 betreft de inspectie daarbij vervolgens of een school – als de resultaten uit de monitoring daartoe aanleiding geven – passende maatregelen neemt tot verbetering.

Voor leerlingen in het regulier basis- en voortgezet onderwijs, inclusief de meeste leerlingen in het sbo en praktijkonderwijs, is inmiddels een instrument beschikbaar via Vensters.nl en via andere aanbieders. Voor specifieke groepen leerlingen in het (voortgezet) speciaal onderwijs is een alternatief instrument in ontwikkeling. Voor ernstig meervoudig beperkte (EMB-) leerlingen is (en wordt) geen landelijke vragenlijst ontwikkeld, wel een richtlijn.

In dit informatieblad wordt dat wat beschikbaar is voor het (voortgezet) speciaal onderwijs op een rij gezet, inclusief een richtlijn voor het monitoren van de veiligheidsbeleving van EMB-leerlingen. In het (voortgezet) speciaal onderwijs zal altijd een afweging nodig zijn van welk instrument en welke wijze van afnemen passend is bij de betreffende leerling(en).

Belang van monitoring

Één van de bouwstenen van een goed veiligheidsbeleid is het hebben van inzicht in de beleving van de sociale veiligheid door leerlingen op een school. In het kader van de ARBO-wet gold dit al voor het personeel en met de wet Veiligheid op school van 2015 geldt dit nu ook voor leerlingen. Veel scholen betrekken ook de ouders hier nog bij.

Om het gevoel van sociale (on)veiligheid onder leerlingen systematisch in kaart te brengen is verplichte monitoring bij wet geregeld. Inzicht daarin maakt het immers mogelijk specifiek beleid en activiteiten te evalueren of te ontwikkelen om de sociale veiligheid op een school te kunnen vergroten.

In de wet staat dat de monitoring jaarlijks moet worden uitgevoerd en een representatief beeld van de school moet geven. Daarbij is van belang dat de school een valide en betrouwbaar instrument gebruikt, dat gestandaardiseerd is. De monitoring moet inzicht geven in de feitelijke en ervaren veiligheid en het welbevinden van leerlingen.

Het meetinstrument moet antwoorden bieden op de volgende vragen:

- ✓ Hoe ervaren leerlingen de sociale veiligheid op school?
- ✓ Hebben leerlingen te maken met aantasting van de sociale veiligheid, zoals door pesten, geweld, discriminatie, enzovoort?
- ✓ Hoe is het gesteld met het welbevinden van leerlingen op school?

Scholen kunnen zelf het instrument kiezen dat past bij de eigen situatie. Ze kunnen daarvoor gebruik maken van verschillende instrumenten die daarvoor in omloop zijn, als deze aan de wettelijke eisen voldoen. De aanbieder van het instrument dat u gebruikt kan u vertellen of dit monitoringsinstrument aan de wettelijke eisen voldoet en beschikt over een verantwoordingsdocument.

De wet bepaalt verder dat scholen een leveringsplicht hebben aan de inspectie voor de (geanonimiseerde en geaggregeerde) monitorgegevens. Het toezicht van de Inspectie is aanvullend op wat schoolbestuur en school al doen. De Inspectie let er vooral op óf scholen de veiligheidsbeleving van leerlingen monitoren en (als de resultaten uit de monitoring daartoe aanleiding geven) of de school maatregelen neemt tot verbetering.

Keuze voor een instrument

Er is inmiddels (m.n. voor het regulier onderwijs) een groot aantal instrumenten beschikbaar, dat aan de wettelijke eisen voldoet. Ook zijn aanbieders van kwaliteitszorginstrumenten of instrumenten voor sociaal-emotionele ontwikkeling druk doende om hun bestaande instrumenten uit te breiden met een vragenlijst die aan de wet Veiligheid op school voldoet. Langzaamaan richten deze aanbieders hun vizier ook op sbo, pro en (v)so.

Vensters.nl

Voor het regulier onderwijs, voor het sbo, het pro en voor het vso zijn kosteloze vragenlijsten beschikbaar via www.vensters.nl voor deze monitoring. De vragenlijst voor de indicator 'leerlingtevredenheid' is daarvoor uitgebreid met een aantal vragen of stellingen over sociale veiligheid en pesten.

Voor leerlingen in het *speciaal basisonderwijs* is de vragenlijst van het reguliere basisonderwijs omgezet in de vorm van stellingen, die tot eenduidiger antwoorden leiden. Deze vragenlijst wordt eigenlijk alleen geschikt geacht voor de groepen 7 en 8 en eventueel groep 6. Deze vragenlijst is in principe ook bruikbaar voor leerlingen met een normale intelligentie in het *speciaal onderwijs*.

Voor leerlingen in het *praktijkonderwijs* is ook een aparte vragenlijst beschikbaar, waarin twee vragen zijn toegevoegd aan de standaardvragenlijst, die betrekking hebben op stages.

Deze vragenlijst is ook bruikbaar voor leerlingen in het *voortgezet speciaal onderwijs (uitstroomprofiel arbeid)*.

De vragenlijsten worden in de komende jaren naar verwachting nog aangepast en verder gevalideerd.

Wanneer je op naam van de school inlogt, kom je automatisch bij de juiste vragenlijst terecht.

Deze vragenlijsten zijn jaarlijks beschikbaar na het inloggen op het schooldeel van Vensters.nl in de periode van 1 november tot en met 30 april. De leerlingen kunnen de vragenlijst achter de PC invullen of de school kan ze individueel met leerlingen afnemen. De resultaten komen terecht in de eigen digitale managementrapportage van de school. Scholen voor (v)so en sbo kunnen deze gegevens *nog niet* (geaggregeerd) delen met de Inspectie.

Kwaliteitsvragenlijst (V)SO+

Voor *zeer moeilijk lerende* leerlingen is door van Beekveld & Terpstra, in samenwerking met scholen, de Kwaliteitsvragenlijst (V)SO+ ontwikkeld. Deze is gebaseerd op de standaardvragenlijst voor het PO en geeft inzicht in de tevredenheid van leerlingen met een ontwikkelingsleeftijd van 5 tot 9 jaar (en is daarmee ook bruikbaar voor de onder- en middenbouw van het regulier basisonderwijs, inclusief het sbo). Dit instrument is in schooljaar 2016/2017 digitaal doorontwikkeld met een aantal proefscholen en komt (volgens planning) in schooljaar 2017/2018 (per 1 november) beschikbaar voor alle (v)so-scholen, via www.qfeedback.nl/qschool/qschool-vso-plus.

Deze vragenlijst is afgestemd op het taalbegrip en abstractievermogen van deze specifieke doelgroep en bevat ook de standaardvragen van Vensters.nl, inclusief de vragen met betrekking tot sociale veiligheid. De vragenlijst kent één vraag per pagina, automatische spraakondersteuning, gebruik van picto's en een eenvoudige antwoordschaal.

De resultaten zullen t.z.t. (hierover vinden nog gesprekken plaats) doorgelinkt worden naar vensters.nl, ook ten behoeve van de Inspectie.

Andere instrumenten

Veel ontwikkelaars van bestaande kwaliteitszorgsystemen of programma's voor sociale veiligheid hebben ook een module ontwikkeld, waarin in een leerlingtevredenheidsvragenlijst vragen over sociale veiligheid zijn opgenomen. Dat zijn onder meer DigiDoc/VO-spiegel, BvPO, Kwaliteitscholen, Scholen met Succes, van Beekveld & Terpstra, WMK, LAKS, Vreedzame School, EigenWijzr, Parnassys / ZIEN, Edudat, enz. Maar ook andere ontwikkelaars zijn hiermee bezig.

Op hen rust de plicht om over een verantwoordingscertificaat te beschikken, wat een garantie biedt voor de validiteit en betrouwbaarheid van de vragenlijst voor de betreffende doelgroep. De school heeft de verantwoordelijkheid om bij de ontwikkelaar van het instrument dat zij wil gebruiken na te vragen of de aanbieder over een dergelijk verantwoordingscertificaat beschikt.

Deze vragenlijsten zijn over het algemeen gericht op leerlingen in het regulier onderwijs. Maar er zijn uitzonderingen. Zo heeft van Beekveld & Terpstra een ZML-vragenlijst ontwikkeld (Kwaliteitsvragenlijst (V)SO+), die ook bruikbaar kan zijn voor LVB-leerlingen in het sbo, praktijkonderwijs of (v)so (ontwikkelingsleeftijd 5 – 9 jaar).

De Vreedzame school heeft twee vragenlijsten, één voor groep 2 t/m 4 en één voor groep 5 t/m 8, die ook bruikbaar zijn voor het sbo (de Veiligheidsthermometer, ook te verkrijgen als een school geen Vreedzame school is).

Daarnaast is door Hogeschool Leiden speciaal voor het vso de leerklimatest vragenlijst SECCI ontwikkeld, die gratis beschikbaar is en aansluit bij het programma 'Meester in de klas' voor een positief leerklimatest in het vso. Deze vragenlijst is ook genormeerd en geschikt om de sociale veiligheid van vso-leerlingen te monitoren. Voor meer informatie zie <https://www.hsleiden.nl/residentiele-jeugdzorg/vragenlijsten-en-handleidingen/leerklimatest>

Kort samengevat, per onderwijssoort:

- SBO: Kan gebruikmaken van de reguliere vragenlijst in Vensters.nl of een product van een commerciële aanbieder dat geschikt is voor het sbo, zoals Vreedzame school, en dat beschikt over een verantwoordingscertificaat. Daarnaast kan voor LVB-leerlingen en/of leerlingen met een ontwikkelingsleeftijd van 5 t/m 9 gebruik worden gemaakt van de door B&T ontwikkelde aangepaste versie (V)SO+, met picto's, ingesproken vragen, enz.
- Pro: Kan gebruikmaken van de reguliere vragenlijst in Vensters.nl of een product van een commerciële aanbieder dat geschikt is voor het Pro en beschikt over een verantwoordingsdocument.
- (V)SO: Kan gebruikmaken van de reguliere vragenlijst in Vensters.nl, of een product van een commerciële aanbieder dat geschikt is voor het (V)SO en beschikt over een verantwoordingscertificaat. Ook kan in het VSO gebruik worden gemaakt van de SECCI van Hogeschool Leiden (heeft ook een versie voor LVG).
- (V)SO-ZML: Kan gebruikmaken van de reguliere sbo- of Pro-vragenlijst in Vensters.nl, maar dan bijvoorbeeld individueel afgenomen, en daarnaast van de voor het (V)SO aangepaste versie van Beekveld & Terpstra, (V)SO+, met picto's, ingesproken vragen, enz.
- (V)SO-EMB: Voor de EMB-populatie van (V)SO-scholen (en wellicht ook voor andere ZML-leerlingen met een lage intelligentie) vindt u hieronder nadere informatie.
- Cluster 1 en 2: Voor leerlingen in cluster 1 en 2 zijn uiteraard alle eerder genoemde instrumenten ook beschikbaar. Niet bekend is hoeverre op die scholen ook nog andere instrumenten in omloop of in ontwikkeling zijn. Voor EMB-leerlingen op deze scholen zie de informatie hieronder.

Welk instrument voor welke leerling(en)

De bovengenoemde instrumenten bestaan allemaal uit een individuele papieren of digitale vragenlijst. Niet alle leerlingen in het sbo, Pro of (v)so zijn in staat om zo'n vragenlijst in te vullen. Of zij kunnen die wel invullen, maar zijn er aanzienlijke twijfels over de betrouwbaarheid van de antwoorden, bijvoorbeeld vanwege beïnvloeding door klasgenoten, of doordat de antwoorden bij sommige leerlingen sterk gekleurd worden door het moment.

Dat betekent dat u als school moet beslissen voor welke (typen) leerlingen de standaard-vragenlijst wel een bruikbaar instrument is en voor welke leerlingen een ander of aanvullend instrument nodig is of een aanvullende activiteit.

Ook kunt u kiezen voor een andere wijze van afnemen van de individuele vragenlijst; in de gehele groep en voor alle leerlingen tegelijk, of in kleine groepjes buiten het lokaal, of individueel in gespreksvorm (bijvoorbeeld door een onderwijsassistent of stagiaire). Met deze keuzes kan (meer) maatwerk geboden worden en zullen de uitkomsten betrouwbaarder zijn. Scholen moeten daarbij zelf onderbouwen waarom ze de resultaten representatief vinden.

Veiligheidsbeleving EMB-leerlingen monitoren

Voor EMB-leerlingen is er geen standaard-instrument beschikbaar om hun veiligheidsbeleving te monitoren. Toch is het voor deze groep kwetsbare leerlingen extra van belang om daar een (betrouwbaar) beeld van te krijgen. Daarom is LECSO, samen met de PO-Raad, op zoek gegaan naar ideeën, suggesties, aanpakken, instrumenten in het onderwijsveld van SO en VSO voor EMB-leerlingen. Daaruit kwam naar voren dat er bij scholen die met EMB-leerlingen te maken hebben veel belangstelling bestaat voor het beter in beeld brengen van de veiligheidsbeleving van hun leerlingen. In de gesprekken en in een speciaal hiertoe georganiseerde expertmeeting kwam een tamelijk eenduidig beeld naar voren van de wijze waarop de veiligheidsbeleving van deze doelgroep in beeld gebracht kan worden.

EMB leerlingen worden in het onderwijs omschreven als kinderen met:

- een laag ontwikkelingsperspectief ten gevolge van een ernstige verstandelijke beperking (IQ < 35), vaak met moeilijk te 'lezen' gedrag en ernstige sensomotorische problematiek (zoals ontbreken van spraak, bijna niet kunnen zitten/staan), of
- een matig tot lichte verstandelijke beperking (IQ tussen 35 en 70) en een grote zorgvraag ten gevolge van ernstige en complexe lichamelijke beperkingen, of
- een matig tot lichte verstandelijke beperking (IQ tussen 35 en 70) in combinatie met moeilijk te reguleren gedragsproblematiek als gevolg van ernstige psychiatrische stoornissen.

De volgende richtlijnen voor monitoring hebben met name betrekking op de groep leerlingen onder a). Deze leerlingen zijn extra kwetsbaar doordat zij te maken hebben met een groot aantal personen dat met hen een zorg- of onderwijsrelatie heeft. Daarbij is vaak sprake van (intiem) fysiek contact. De leerlingen zijn sterk afhankelijk van hun begeleiders, zijn zelf

weinig weerbaar en veelal beperkt in hun communicatie. Dit brengt meer risico's voor grensoverschrijdend gedrag of machtsmisbruik met zich mee dan bij andere leerlingen.

- Bij deze groep (a) is een vragenlijst voor de leerlingen zelf geen optie, ook niet als die in een individueel gesprek met de leerling gebruikt wordt. De monitoring van de veiligheidsbeleving van EMB-leerlingen verloopt daarom altijd via intermediairs (proxy's). Dit kunnen ouders, broers/zussen, leerkrachten, zorgverleners, begeleiders leerlingenvervoer of anderen zijn, die een directe relatie met de leerling hebben. Omdat de leerling met veel mensen te maken heeft en met iedereen een andersoortige relatie kan hebben, is het van belang om altijd meerdere voor de leerling relevante personen te betrekken bij de monitoring en hun signalen bij elkaar te brengen. Dit kan dus per leerling verschillen.
- Via deze personen tracht de school een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de sociale veiligheid van deze leerlingen en daarmee ook van signalen, die kunnen wijzen op onveiligheid of grensoverschrijdend gedrag van mensen in de omgeving van de leerling. Het zien van die signalen vraagt om een grote ervaringskennis en professionaliteit in de basishouding van totale communicatie. Uit recent onderzoek van Petra Poppes blijkt dat zeker ook bij problematisch gedrag van EMB-leerlingen niet bij voorbaat uitgegaan moet worden van biomedische aanleg of oorzaken, maar achter het gedrag gekeken moet worden naar mogelijke oorzaken, zoals sociale onveiligheid voor de leerling. Het bij elkaar brengen van de verschillende beelden van de relevante betrokkenen bij de leerling biedt aanknopingspunten voor het in beeld brengen van de sociale veiligheid van de leerling. Dit 'interdisciplinaire persoonlijke profiel' kan nog sterker worden wanneer bij dat gesprek ook videobeelden gebruikt worden, om met elkaar te proberen de 'taal' van de leerling te begrijpen.
- Het is aan te bevelen om het gesprek met betrokkenen te voeren in aansluiting op een (gestandaardiseerde) vragenlijst die scholen kunnen gebruiken om de Kwaliteit van Bestaan van deze leerlingen in beeld te brengen. Er zijn veel vragenlijsten in omloop die hiervoor ontwikkeld zijn, ofwel ten behoeve van het onderwijs of meer ten behoeve van de zorg voor EMB-kinderen. De meest gebruikte zijn:
 1. LACCS, Goed Leven
<http://www.laccsprogramma.nl/>
 2. Vragenlijst Kwaliteit van Bestaan (CCE)
<http://vkvb.cce.nl/vkvb/inschrijving>
 3. POS (Personal Outcomes Scale)
<http://www.qol-instruments.nl/blog/pos/>
 4. QQ (Quality Qube)
http://www.buntinx.org/quality_qube
 5. LSR; cliënten over kwaliteit
<http://www.hetlsr.nl/uitgangspunten-kwaliteitsonderzoek/cok-clienten-over-kwaliteit/>
 6. Zo toon ik dit! (EMB-variant van 'Dit vind ik ervan'- Siza).
<http://www.platformditevindikervan.nl/Dit%20vind%20ik%20ervan/Folder%20Zo%20toon%20ik%20dit.pdf>Maar ook andere (genormeerde) vragenlijsten kunnen de aanzet of basis voor een dergelijk gesprek vormen.
- In deze vragenlijsten wordt toegewerkt naar een beeld van de kwaliteit van het bestaan (en mogelijkheden om die middels onderwijs en/of zorg te vergroten), waaronder bijvoorbeeld het lichamelijk en sociaal-emotioneel welbevinden. De vragenlijsten vragen echter niet naar mogelijke achtergronden of oorzaken van niet-welbevinden of sociale onveiligheid. Om daar meer zicht op te krijgen zou in het gesprek met relevante betrokkenen (op basis van de door hen ingevulde vragenlijsten) een aantal aandachtspunten met betrekking tot de sociale veiligheid expliciet aan de orde moeten komen. Videobeelden kunnen het beeld zeker versterken. Dan kan gezamenlijk besproken worden hoe specifiek gedrag of expressie van leerlingen, dat op de videobeelden zichtbaar is, door verschillende betrokkenen geïnterpreteerd wordt.
- Sociale veiligheid heeft altijd te maken met de interactie tussen mensen. We zijn hier dus op zoek naar een onderbouwde inschatting voor de mate waarin betrokkenen menen dat de EMB-leerling zich veilig voelt, ofwel de mogelijke onveiligheid die kan ontstaan door het handelen of gedrag van personen om de leerling heen. Een EMB-leerling heeft dagelijks te maken met erg veel en ook vaak wisselende personen, waarvan hij/zij ook vrijwel geheel afhankelijk is. Dit maakt de kans op grensoverschrijdend gedrag of machtsmisbruik groot. Juist daarom is het belangrijk om gezamenlijk na te gaan of er mogelijk veiligheidsrisico's bestaan voor de leerling.

Die risico's kunnen zich voordoen in de schoolsituatie, de thuissituatie, een therapie- of zorgsituatie, het leerlingenvervoer of andere plaatsen in de openbare ruimte waar de leerling komt.

Daarmee kan de veiligheid of onveiligheid bepaald worden door een groot aantal betrokkenen. Denk onder andere aan leerkrachten, onderwijsassistenten, medeleerlingen (in de klas, in de school, op het schoolplein, in het schoolbusje, enz.), ouders / verzorgers, broers/zussen, verdere familie/kennissen, therapeuten, zorgverleners, chauffeurs en andere leerlingen in het leerlingenvervoer, niet-onderwijzend personeel, stagiaires, vrijwilligers, bezoekers op school, burens, enzovoort.

- Een groep betrokkenen bij EMB-leerlingen heeft tijdens een expertmeeting op 18 mei 2017 een aanzet gegeven voor een **compacte set van aandachtspunten**, die voor zo'n gesprek over de sociale (on)veiligheid relevant zou kunnen zijn. Het gespreksonderwerp is dan: zijn wij van mening dat deze leerling zich veilig voelt? Of zijn er mogelijk risico's of ontstane onveiligheid op de volgende gebieden:
 1. Grensoverschrijdend gedrag bij de fysieke verzorging van de leerling, zoals pijn doen, ongewenste aanrakingen, bovenmatige inbreuk op de privacy en zelfbeschikking, enz.
 2. Grensoverschrijdend gedrag op sociaal-emotioneel gebied, zoals pesten, discriminatie, pijn doen, schelden, agressie, negeren/uitsluiten/isoleren, overvragen/ondervragen, enz.
 3. Seksueel misbruik; seksuele aanrakingen die een volwassene een kind opdringt.
 4. Huiselijk geweld of kindermishandeling, zoals lichamelijk geweld, regelmatig uitschelden, bang maken, afwijzend of vijandig doen tegen het kind, het onthouden van de nodige fysieke verzorging, emotionele verwaarlozing, doorlopend tekort aan positieve aandacht, negeren van de behoefte van het kind aan liefde, warmte, geborgenheid, maar ook dat het kind getuige is van geweld tussen ouders of verzorgers.
 5. Gebrek aan steun of hulp wanneer de leerling te maken heeft gehad met een vorm van onveiligheid.Het is aan te bevelen om dit gesprek over sociale veiligheid in te bedden in de reguliere cyclus van vragenlijsten en gesprekken met betrokkenen bij de leerling, bijvoorbeeld bij het OPP-gesprek. Het zou een te grote belasting voor scholen en betrokkenen worden om dit voor sociale veiligheid apart te doen.

Voor de groepen b) en c) uit de definitie van EMB-leerlingen is het soms mogelijk om in een individueel gesprek aan de hand van een van de voor het (V)SO ontwikkelde en genormeerde vragenlijst (zoals de Kwaliteitsvragenlijst VSO+ van B&T of de SECCI van Hogeschool Leiden; zie boven) directe antwoorden van leerlingen zelf te verkrijgen. Dit kan eventueel aangevuld worden met vragenlijst en/of gesprekken met ouders, leerkrachten of zorgverleners. Ook hier is weer een inschatting van de school nodig welke wijze van monitoren gebruikt wordt voor deze groepen leerlingen, in welke setting en met welke personen.

Wat te doen met de uitkomsten van de monitoring?

Allereerst is het van belang om de geaggregeerde en gegeneraliseerde uitkomsten van de monitor door te zetten naar de Inspectie van het onderwijs. Dit kan soms via Vensters / Scholen op de kaart, door daar aan te vinken dat de uitkomsten door mogen naar de Inspectie. Andere ontwikkelaars van monitorinstrumenten hebben meestal ook een link gemaakt om dat via Vensters door te zetten. Als die link er niet is bent u zelf verantwoordelijk voor het doorgeven van de uitkomsten aan de Inspectie, bijvoorbeeld via het ISD (internet schooldossier).

Daarnaast meten we natuurlijk niet om het meten zelf, maar om ervan te leren en de uitkomsten te benutten voor versterking van de sociale veiligheid op school. Scholen bedenken daar zelf allerlei werkvormen en aanpakken voor. De uitkomsten bespreken in het team en in de MR zijn daarbij de meest voorkomende vormen. Maar ook zijn er scholen die er op een ouderavond met ouders over in gesprek gaan, met als doel suggesties te krijgen voor de versterking van de sociale veiligheid op school. Ook worden de uitkomsten gebruikt als aanknopingspunt voor mentorlessen over sociale veiligheid of een andere klassenactiviteit om het thema pesten te bespreken.

De monitor veiligheidsbeleving leerlingen kan, naast andere bronnen van informatie (zoals de vertrouwenspersonen, aanspreekpunt pesten, IB'er/zorgcoördinator, incidentenregistratie, enz.), nuttige input bieden voor de jaarlijkse evaluatie van het sociale veiligheidsbeleid van de school. Zo kan de school concluderen dat het raadzaam lijkt om meer preventieve activiteiten aan te bieden voor leerlingen, om voor specifieke groepen te werken aan de groepsdynamiek of om leraren deskundiger te maken in het creëren van een positief pedagogisch klimaat. Bijvoorbeeld het volgen van de Training 'Meester in de klas', na afname van de SECCI. Zie:

<https://www.hsleiden.nl/binaries/content/assets/hsl/lectoraten/residentiele-jeugdzorg/onderzoek/beschrijving-meester-in-de-klas---november-2015.pdf>

Een belangrijk aandachtspunt is ook te bedenken wat je te bieden hebt aan de leerlingen die aangeven dat zij zich onveilig voelen of gepest worden. De vragenlijst wordt in principe anoniem afgenomen, dus is de eerste vraag: (hoe) kennen we die

leerlingen? Een voor de hand liggende mogelijkheid is om onder de vragenlijst of na het gesprek daarover aan te geven bij wie zij terecht kunnen als ze behoefte hebben om hierover door te praten.

Meer informatie

LECSO / PO-Raad	Corine van Helvoirt	info@lecsa.nl	06 – 10 222 091
Ambassadeur sociale veiligheid / auteur	Marij Bosdriesz	m.bosdriesz@schoolenveiligheid.nl	06 – 166 108 17